

Posudek diplomové práce

Husserlova fenomenologie pozornosti

Šimon Grimmich, ÚFAR, FFUK, leden 2017

Diplomová práce Šimona Grimmicha se pokouší o systematické uchopení tématu pozornosti v Husserlově fenomenologii. Autor v úvodních pasážích práce upozorňuje na skutečnost, že při pojednání o tomto tématu je třeba odlišit Husserlovy analýzy pozornosti v rámci jeho statické fenomenologie od úvah rozvinutých ve fenomenologii genetické (10-12). Z toho plyne i členění diplomové práce, která v prvních dvou kapitolách pojedná o pozornosti ve statické a genetické fenomenologii, ve třetí kapitole nabídne shrnující a systematický výklad o pozornosti u Husserla, aby ve čtvrté, závěrečné části („Závěrečný výhled“) upozornila na další možné aspekty zkoumání pozornosti.

Téma pozornosti je ve statické fenomenologii svázáno s Husserlovým pojetím intencionality. Z tohoto důvodu autor první kapitolu začíná obsáhlým a zasvěceným výkladem o intencionalitě, a to jak v prvním uceleném podání (páté *Logické zkoumání*), tak v klasické verzi *Idejí I*. Šimon Grimmich přitom s velkým vzhledem do problematiky ukazuje na posuny v terminologii, z nichž pouze některé vypovídají o odlišném pojetí intencionality (viz zejm. str. 21-23). Jakkoli je pozornost nemyslitelná bez intencionality, nevyplývá z toho, že by byla totožná s intencionálním aktem (určitého typu). Autor upozorňuje, že Husserl se kloní spíše k možnosti, že pozornost je určitou modifikací aktu, je „modem upřednostňujícího vyzdvihování“ (31). Toto vyzdvížení lze popsat za pomoci protikladu mezi aktualitou a inaktualitou, jež je charakteristická například pro povědomí o pozadí vnímané věci. Autor toto pojetí shrnuje slovy: „Pozornost tedy představuje modifikaci, která činí aktuálním to, co bylo inaktuální, avšak jako neurčitý předmět tu již pro vědomí bylo“ (36). Takové pojetí ovšem – jak autor upozorňuje – předpokládá, že to, k čemu přivrátíme pozornost, zde již bylo, a že tedy předpokládáme identitu mezi inaktuálně vědomým předmětem na okraji zorného pole a aktuálně vědomým předmětem v centru pozornosti (34n.). Z toho pak plyne, že „pozornost neproměňuje předmět, ale pouze nám ho dává zahlédnout v jeho jiných nástinech“ (36), což lze přiblížit metaforou reflektoru, k níž Husserl sám sahá. Tato metafora však upřednostňuje takové chápání, podle něhož pozornost „pouze vynáší na světlo to, co už ve stínu hotové dávno čeká na paprsek vědomí“ (37). Autor ve velmi zajímavé pasáži nazvané „Pozornost není reflektor“ upozorňuje na meze této metafory a na odlišná pojetí pozornosti, která se jí snaží přisoudit i schopnost změny „na straně obsahu“, nejen změny v jeho nasvětlení. V tomto exkurzu autor zasvěceně referuje o výzkumech A. Gurwitsche, M. Merleau-Pontyho či B. Waldenfelse. Tyto výklady, například Waldenfelsovy úvahy o pozornosti jako přechodu mezi „nárokem“ a „odpovědí“, dalekosáhle přesahují Husserlovu fenomenologii. Autor nicméně upozorňuje, že v zárodku se některé z těchto úvah dají nalézt v Husserlově genetické fenomenologii.

Výklad genetické fenomenologie pozornosti je opět psán s velkým přehledem. Autor výstižně a přitom stručně charakterizuje genetickou fenomenologii (46-52), aby upozornil na odlišný způsob, jak se nyní klade problém pozornosti: „To, co je dané před přivrácením, není nějaký izolovaný předmět, ale pole předchůdné danosti... nejedná se o pole předmětnosti, zároveň se však nejedná o prostý chaos“ (53). Genetická fenomenologie zkoumá zákonitosti, podle nichž se strukturuje toto pole, přičemž základní zákonitostí je asociace, a to „na základě podobnosti (homogeneity) a cizosti (heterogeneity)“ (54). Autor zcela v souladu s Husserlem upozorňuje, že se nejedná o mechanické pojetí asociace. Když ovšem vysvětluje, proč není mechanické, uvádí následující: „před-předmětné syntézy, které se zakládají na asociaci, jsou „poznamenané“ aktivním uchopováním předmětů“ (57). Kladu si otázku, zda bychom pak ale neměli říci nejen, že se pak nejedná o mechanickou asociaci, ale že se nejedná vůbec o asociaci (nýbrž o aktivní uchopování věcí v určitém smyslu, určitých tvarů jakožto židlí a stolů atd.). Šimon Grimmich velmi přehledně vykládá Husserlovy složité rukopisné výklady o tendencích, které ovládají sféru pasivní geneze, a o různých vrstvách „já“ (před-já, aktivní já atd.), které je těmito tendencemi probuzeno k aktivní, „jáské“ činnosti (57-62). Správně upozorňuje na kolísání Husserlovy terminologie a nejasnost v otázce, jaký je smysl tohoto zmožení různých „já“. Když ovšem uzavírá, že „já, které se

může přivrátit k afekci, je určitý pól, který se rodí z původní nerozlišenosti“ (62), vlastně tím tvrdí, že původní, pasivní zkušenost se odehrává bez přítomnosti „já“. Kladu si otázku, jak tuto tezi uvede v soulad s tím, že nejnižší zkušeností syntézou je pro Husserla zcela formální syntéza času (53n.). Tu ovšem Husserl chápe jako časové vědomí, jež si obtížně dokážu představit bez „já“. Hlavním výnosem úvah o genetické fenomenologii je upozornění na pozornost jako spojení mezi pasivní a aktivní oblastí: v pozornosti se afekce já, které předcházejí přivracení a jsou již součástí pole předchůdné danosti, stávají předmětem, k němuž se „já“ přivrací (63-65).

Třetí část se pokouší provázat statické a genetické pojetí pozornosti, totiž uvést úvahy o afekci a přivracení (genetická fenomenologie) do vztahu se statickým popisem modů pozornosti (viz např. str. 72). Zároveň práce ukazuje další vrstvy Husserlova výzkumu pozornosti, například tělesnost, afektivitu či habitualitu. Jeden ze zajímavých postřehů této části práce se týká otázky identity mezi věcí, která leží na pokraji našeho zorného pole, a toutéž věcí, která se dostala do centra naší pozornosti. Viděli jsme, že ve statické fenomenologii se jednalo o vztah identity, a metafora reflektoru se sama nabízela. V genetické fenomenologii zde dochází k posunu: „pasivní pozornost strukturuje hyletická data s ohledem na zájmy a zvyky Já.“ (78) Co z toho plyne pro otázku identity předmětu před a po přivracení pozornosti? Má ještě smysl mluvit o *těže* věcí?

Čtvrtá část nabízí výhled na jiné, v práci nepojednané dimenze problému pozornosti, a sice v následujícím pořadí: (1.) pozornost v rámci meziosobních vztahů, (2.) pozornost jakožto výzkumná, fenomenologická metoda, (3.) pozornost jako výchovou získaná a dále rozvíjená kvalita, totiž schopnost soustředění, (4.) pozornost v duchovním životě a modlitba (zde autor navazuje na úvahy S. Weil o „neřaděné pozornosti“ jako modlitbě, 83), (5.) pozornost ve vztahu k umělecké tvorbě. U tohoto posledního tématu autor poukazuje na rozbor C. Milosze o kontemplativní poezii (87).

Diplomová práce Šimona Grimmicha svědčí o výtečném ovládnutí velmi náročného tématu. Autor si nastudoval nesmírně obsáhlou literaturu, přičemž se zdaleka neomezil jen na relevantní svazky Husserliany a na sekundární literaturu, ale na řadě míst zohlednil i práce jiných významných fenomenologů, kteří se pokoušeli či pokoušejí o vlastní prozkoumání tématu pozornosti (Gurwitsch, Merleau-Ponty, Waldenfels, Ajvaz). Závěrečný výhled zároveň ukazuje autorovu schopnost pohlédnout na celé téma v širších či jiných souvislostech.

Při obhajobě doporučuji zaměřit se na následující tři otázky:

1. Jak zdůvodnit, že Husserlovo pojetí asociace není mechanické, aniž bychom opustili samotný pojem asociace?
2. Lze říci, že „já“ se rodí z pasivních syntéz, když nejnižší forma všech syntéz, totiž časové vědomí, nějaké „já“ předpokládá?
3. Lze mluvit v genetické fenomenologii o identitě věci před a po aktu pozornosti?

Práce dle mého názoru nejen naplňuje, ale převyšuje požadavky kladené na diplomovou práci. Navrhuji hodnotit ji jako **výbornou**.

Jakub Čapek

V Praze, 23. ledna 2017